

Aleksandra Grzymała-Kozłowska „Konstruowanie innego wizerunku imigrantów w Polsce”

Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2007

Aleksandra Grzymała-Kozłowska na co dzień bada różne zagadnienia związane z etnicznością i migracjami. Jest adiunktem w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, a także pracuje w Ośrodku Badań nad Migracjami Wydziału Nauk Ekonomicznych tej uczelni. Publikuje w naukowych czasopismach polskich i zagranicznych. Wśród tych prac widać wyraźne zainteresowanie grupami imigrantów z krajów gorzej rozwiniętych, przebywających w Polsce, np. Wietnamczykami.

Książka *Konstruowanie innego wizerunku imigrantów w Polsce* oparta jest na projekcie badawczym w ramach grantu Komitetu Badań Naukowych. Autorka miała również wsparcie w postaci stypendium dla młodych naukowców Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Podjęte przez nią badania dotyczą najnowszych zagadnień migracji w naszym kraju. Skupia się na opisie zmian, jakie przynosi otwarcie granic i globalizacja dla społeczeństwa polskiego, a dokładniej – zmian w obrazie grup etnicznych i ich znaczenia dla przyjmowanych wobec nich postaw i zachowań. Ze względu na wieloaspektowość tematu autorka zdecydowała się na analizę szczegółową wizerunków imigrantów przedstawionych w prasie w latach 1993–2003 oraz w węższym zakresie analizę badań opinii publicznej na temat obecności osób obcego pochodzenia w naszym kraju. Jako cel swojej pracy wskazuje zwery-

fikowanie pięciu hipotez. Dotyczą one kolejno:

- przewidywanego wystąpienia zjawiska konkretyzacji publicznego obrazu „innego” (na podstawie badań Nowickiej i Łódzińskiego oraz Mrozowskiego), tzn. uszczegółowienie i tworzenie się coraz bardziej wielowymiarowego obrazu imigrantów przez nasilenie kontaktów bezpośrednich oraz pośrednich – za pomocą środków masowego przekazu;

- przewidywanej polaryzacji wizerunków obcokrajowców, w tym nasilenia stereotypów negatywnych w dyskursie politycznym i przekazach medialnych o charakterze sensacyjnym oraz propagowania idei poprawności politycznej i tolerancji na drugim biegunie;

- formowania się spójnych dyskursów na temat cudzoziemców, charakterystycznych dla danej orientacji politycznej oraz ze względu na charakter gazety (tabloid czy gazeta opiniotwórcza);

- rosnącego wpływu wzorców kulturowych z kultury Zachodu na dyskurs w Polsce, zwłaszcza w powiązaniu z harmonizacją prawa oraz dostosowywaniem polityki krajowej w obrębie UE;

- przewidywanej dominacji stereotypu kulturowego oraz wyobrażeń związanych z występowaniem imigrantów w podobnych rolach społeczno-zawodowych w tworzeniu się ich wizerunku (na podstawie badań Jaśińskiej-Kani).

Analiza wizerunków imigrantów przebywających w Polsce zawiera szkic dotyczący ogółu tych ludzi, ale szczegółowo opisuje tylko dwie grupy narodowościowe. Autorka zdecydowała się na wybór grupy Wietnamczyków – egzotycznej, relatywnie nowej społeczności, oraz Ukraińców, zdecydowanie bliższych polskiemu społeczeństwu, ale kontrastujących ze wspomnianą grupą.

Struktura książki jest ściśle powiązana z przedstawionymi przez autorkę celami publikacji. Znajdujemy sześć głównych rozdziałów, każdy stanowiący pewną całość tematyczną. Rozdział pierwszy wprowadza czytelnika w teoretyczny zakres zagadnień wizerunku, w tym szczególnie wizerunku imigrantów. Zatytułowany jest *Wizerunek imigrantów a praktyki dyskursywne*. Autorka podejmuje w nim temat kategorii „obcy” oraz „inny”, różnic, jakie są widoczne przy definiowaniu tych pojęć w naukach społecznych. Mamy odniesienia do teorii Znanieckiego, Bystronia, Obrębskiego, Ossowskiego czy Nowickiej. W dalszej części znajduje się analiza teoretyczna wizerunków etnicznych, rozumianych jako „zespół istotnych wymiarów, zarówno tych centralnych, jak i tych peryferyjnych, oraz zbiorów związanych z nimi pól semantycznych” (s. 14), z naciskiem na ich społeczne i kulturowe pochodzenie. Autorka opisuje pełnione przez nie funkcje, m.in. rolę przystosowawczą, czyli pomoc w orientacji w rzeczywistości, budowanie poczucia wspólnoty czy identyfikacji narodowej, środków ideologiczno-politycznych. Zwraca uwagę, iż są one „produktem zespołu praktyk związanych z myśleniem, mówieniem i działaniem, czyli dyskursem, który nadaje im określone społeczne znaczenie” (s. 15). Ze względu na wybór do badań materiałów prasowych znajdujemy również odniesienia do teorii komunikacji w zakresie, w jakim wizerunki społeczno-kulturowe są częścią przekazów medialnych. Autorka porusza m.in. problem manipulowania opinią publiczną w kwestiach migracji.

Przywołuje kategorie „paniki moralnej”. W kolejnym podrozdziale są opisy wymiarów postrzegania innych narodów. Autorka wskazuje na dwa najważniejsze: kulturowo-etniczny oraz społeczno-ekonomiczny. Podkreśla także znaczenie wymiaru moralności i sprawiedliwości, sformułowane przez Jasińską-Kanię oraz Skarżyńską wymiary ocen kompetencji i moralności w stereotypach narodowych oraz teorię etnocentryzmu Summerra. Na podstawie modelu orientacji akulturacyjnych Berry’ego oraz typologii Bourhisa autorka wyróżnia cztery typy podejść ideologiczno-politycznych do kwestii imigrantów:

- 1) ideologia pluralizmu (wielokulturowości),
- 2) ideologia narodu obywatelskiego,
- 3) ideologia asymilacyjna,
- 4) ideologia etnonacjonalistyczna.

W rozdziale drugim *Charakterystyka badań wizerunków imigrantów w prasie i analizach badań opinii publicznej* autorka skupia się na przedstawieniu celu takich badań, swoich hipotez badawczych oraz przyjętych w badaniach metodach. Znajdujemy analizy napływu do Polski i obecności imigrantów w latach 1993–2003, a także rozwiązania instytucjonalno-prawne przyjęte wobec nich w Polsce. Tematy te przedstawione są skrótowo i nie łączą się merytorycznie z pozostałą częścią rozdziału. Najbardziej rozbudowana jest kolejna część pracy *Retoryka zobowiązań czy interesu? Ogólny wizerunek imigrantów w polskiej prasie w latach 1993–2003*. Stanowi o istocie badań autorki. Prowadzona analiza materiałów dotyczy ściśle zawężonej próby – czterech gazet: „Gazety Wyborczej”, „Rzeczpospolitej”, „Naszego Dziennika” oraz „Super Expressu”. Dodatkowo zawężono, ze względu na ilość materiału, zakresy czasowe – wybrano trzy jednomiesięczne okresy z roczników 1993, 1998, 2003. Autorka prowadzi analizę, przedstawiając najważniejsze w jej ocenie topoty (powtarzające się schematy retoryczne) odnalezione w obrazach

prasowych imigrantów w Polsce. Wyróżnia i opisuje trzynaście z nich, w tym topos korzyści ekonomicznej i rozwoju gospodarczego, integracji europejskiej, terroryzmu, Polski dla Polaków czy Polski jako przystanku. Następnie omawia trzynaście toposów z artykułów opisujących kwestie imigrantów w państwach Europy Zachodniej. Wśród nich są m.in. topos starzenia się społeczeństw, zagrożenia kulturowego, wzrostu radykalizmu politycznego, humanitaryzmu. Autorka zauważa, iż prasa kreuje wizerunki imigrantów w Polsce bardziej pozytywnie niż w odniesieniu do przykładów zachodnioeuropejskich. Tłumaczy to m.in. świeżością zjawiska w naszym kraju w porównaniu z Europą Zachodnią, gdzie mija już czas dominacji idei wielokulturowości i polityki poprawności. Analiza artykułów prasowych pozwala autorce książki wyodrębnić cztery główne dyskursy widoczne w polskiej prasie w odniesieniu do kwestii cudzoziemców. Różnią się one ideologicznie, co do wartości, wizji stosunków międzynarodowych oraz natury świata społecznego. Wyróżnia:

- dyskurs wielokulturowości: jako pochwała różnorodności obecna w przekazach organizacji pozarządowych, polityków centrolewicowych;
- dyskurs propaństwowy: z naciskiem na niemożność włączenia imigrantów do narodu w rozumieniu „wspólnoty politycznej”, prezentowany przez urzędników i rządzących;
- dyskurs etnonacjonalistyczny: w tym różnicowanie świata na „swoich” i „obcych”, charakterystyczny dla środowisk populistycznych, radykalnej prawicy;
- dyskurs sensacji i dewiacji: skupiający się na emocjach, stereotypach negatywnych, szokowaniu egzotyką „innych”, najczęstszy w prasie tzw. komercyjnej oraz lokalnej.

Kolejne dwie części książki są poświęcone odpowiednio prasowym wizerunkom Wietnamczyków i Ukraińców oraz jak przedstawiane są ich kraje w Polsce. Autor-

ka w przypadku pierwszej grupy narodowościowej zauważa wyraźną zmianę wizerunku w kierunku poczucia zagrożenia. Wiąże się to z hermetyzmem tej grupy oraz stwarzaniem przez nią konkurencji. Są oni wciąż tematem dużego zainteresowania ze względu na odrębność kulturową. Obraz tej grupy w prasie nie jest jednoznaczny – w zależności od typu gazety spotykamy bardziej negatywne lub bardziej informacyjne wątki. W przypadku społeczności ukraińskiej ważnym elementem jej wizerunku jest historia stosunków naszych państw, ale i nowa historia tworzona przez imigrantów zarobkowych. Zdecydowanie widoczna jest bliskość kulturowa, w tym mit Kresów. Podkreślana jest wyższość wobec tego narodu i państwa okazywana przez Polaków, wręcz retoryka „misji polskiej” przedstawiana w artykułach prasowych czasu po rewolucji pomarańczowej. Ostatnią kwestią badawczą jest stosunek Polaków do „innych”, zwłaszcza w aspekcie jego zmiany oraz porównania z Europą Zachodnią. Autorka podejmuje raczej historyczny opis stosunku Polaków i cudzoziemców, analizując go w odniesieniu do kwestii Wschód–Zachód, konfrontacji z Orientem, obecności w naszym kraju społeczności rzymskiej i żydowskiej, a także Wietnamczyków i Ukraińców. Ważne miejsce zajmuje analiza zmiany wizerunków na skutek transformacji systemowej – w opinii autorki obserwuje się wzrost świadomości związanej z obecnością innych nacji w Polsce, a także „odmrożenie etniczności” wśród mniejszości. Ponadto badania opinii publicznej wskazują na zmiany dotyczące sympatii i niechęci do konkretnych grup i narodów. Wpływa na to koniunktura gospodarcza, sojusze i konflikty międzynarodowe oraz natężone w ostatnich latach procesy migracyjne. Podobnie jak w Europie Zachodniej mamy do czynienia w Polsce z tzw. warunkową akceptacją innych, przy czym w Polsce wyraźniejsza jest polaryzacja postaw zarówno wśród opinii publicznej, jak i mediów.

Na zakończenie autorka w osobnym rozdziale odnosi się do postawionych przez siebie hipotez badawczych. Twierdzi, że cztery pierwsze znalazły swoje potwierdzenie empiryczne, piąta zaś grupa przynajmniej w części również została zweryfikowana pozytywnie. Pozycję uzupełniają: załącznik w postaci wykresów obrazujących liczbę artykułów wg zmiennych przyjętych w analizie prasy przez autorkę, obszerna bibliografia, a także fotografie wybrane przez autorkę z analizowanych tekstów prasowych dotyczących imigrantów.

Książką tą na pewno powinni zainteresować się ci, którym bliska jest tematyka migracji i obecności osób obcego pochodzenia w naszym kraju. Jest to jednak dość specyficzna pozycja ze względu na przyjęcie za podstawę analizy artykułów prasowych ze ściśle zawężonej zresztą próby. Do zalet pracy na pewno można zaliczyć jasny i ko-

munikatywny styl, w jakim autorka opisuje swoje badania i wnioski. Nawet osoba spoza kręgu nauki z łatwością odnajdzie się w treści i zaprezentowanym zakresie teoretycznym. Ponadto jest to praca podejmująca temat „świeży”, opisująca bieżące kwestie imigrantów w Polsce w aspekcie wąskim, ale ważnym dla analizy ich sytuacji. W odniesieniu do tytułu i założeń przedstawionych przez autorkę brakuje szerszego omówienia obrazów imigrantów w polskim społeczeństwie. Rozdział temu poświęcony odnosi się do wybranych grup narodowościowych, nieliczne są wzmianki o bardziej ogólnym charakterze obrazu całości grupy imigrantów w społeczeństwie polskim. Całą zresztą pracy nie można traktować jako źródła szerszej wiedzy, lecz jedynie jako efekt ściśle sprecyzowanych badań naukowych.

Renata Grodzka

„Samorząd terytorialny w Polsce i Europie (doświadczenia i nowe wyzwania)”

J. Marszałek-Kawa, A. Lutrzykowski (red.)

Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008

Recenzowana praca jest zbiorem 14 socjologiczno-politologicznych opracowań, z których każde stanowi samodzielną całość. Ich autorzy podejmują różne interesujące dla polskiego Czytelnika zagadnienia niezbyt częste w literaturze przedmiotu. Z tego punktu widzenia w każdym z opracowań znajduje się informacje „o” bądź refleksje, w obydwu wypadkach poszerzające nasz dotychczasowy ogład terytorialnego samorządu. Nad tymi też wybranymi „momentami” w niniejszej recenzji zatrzymuję się przede wszystkim. Skupiam się nad tym, co daje do myślenia, uzupełnia naszą wiedzę o terytorialnym samorządzie i może stanowić punkt wyjścia refleksji, zwłaszcza w odniesieniu do porównań i ewentualnych dalszych zmian. Programowo

unikam wdawania się w polemiki, pozostawiam je Czytelnikom. Tymi, którzy na lekturze recenzowanej pracy mogą najwięcej skorzystać, są, jak sądzę, teoretycy, studenci oraz (proszę wybaczyć to sformułowanie) najbardziej dojrzałe działacze, postrzegający samorząd jako jedną z ważnych ustrojowych instytucji.

Pracę otwiera, oprócz *Przedmowy*, Alfreda Lutrzykowskiego i Małgorzaty Legiędź-Gałoszki „*Wspólnota samorządowa*” czy „*społeczność lokalna*” (regionalna)? *Spór nie tylko semantyczny*. Artykuł jest krytyczną, odwołującą się do dorobku socjologii, analizą (prawdopodobnych) przyczyn oraz konsekwencji, z którymi należy się liczyć w wypadku posłużenia się w konstytucji i trzech